

ZVJEZDANE STAZE: SLJEDEĆA ITERACIJA

ASPEKTI ANARHIZMA U ZVJEZDANIM STAZAMA

Dorian Salatić

Anarhija, povijest, beskonačnost?-----

Povijest. Prostorno-vremenski kontinuum u kojemu postojimo, u kojemu se rađamo i umiremo, u kojemu volimo. Ona je nedovršena priča koje su kraj, smisao ili pak značenje uvijek odgođeni i izvjesno je da je nikada nećemo moći obuhvatiti umom baš kao što nam nije moguće vidjeti prostor ispred i iza nas odjednom. Povijest obuhvaća osim prošloga i sadašnjega i ono što će tek biti, a upravo je to odgođeno, nepoznatljivo, buduće, onaj dio našega zajedničkoga života na zemlji kojim se najmanje bavimo. Budućnost nije zadana, nije zapisana, postoji samo beskonačnost mogućnosti i načina na koji je možemo skrojiti i značenja kojima ćemo to tkanje ispuniti. Ta je beskonačnost mogućnosti ono što ljudima najteže pada i čega se najviše boje te je upravo taj strah, strah od nepoznatoga, neizrecivoga, nemislivoga, ona valuta koja je dovela do toga da povijest bude povijest diktatura i klasnih sukoba, povijest razaranja i ratova, povijest lišena

Ljubavi, a u njeno ime pisana. Anarhizam je jedan od skupova, unutar sebe izrazito heterogenih, pogleda i zamisli koje svoje ideje i ideale projicira u budućnost. Vrijednosti koje programi podvedeni pod kišobran toga izraza promoviraju tiču se slobode, jednakosti i ljubavi. Utopija (ne-mjesto, mjesto koje ne postoji već ga treba konstruirati) često je bila tema fikcija u popularnoj kulturi, kako u književnosti, tako u novije vrijeme i na filmu. Jedan je od takvih uradaka i znanstveno-fantastični serijal *Zvezdane staze* kojih je idejni tvorac Gene Roddenberry. U fokusu ovoga rada bit će isključivo drugo izdanje serijala, naslovljeno *Sljedeća generacija* (*The Next Generation*). Smatram da postoje elementi koji bi mogli sugerirati da se radi o utopijskom projektu koji, makar to sam za sebe ne priznaje, sadrži u sebi neke elemente anarhističke misli koji ga omogućavaju u njegovoj očitoj nemogućnosti. Cilj rada nije tvrditi kako je svijet *Zvezdanih staza* zamišljen kao anarhistički niti da demonstrira anarhizam u praksi. Tek željom mi je usporediti značenjski kozmos *Zvezdanih staza* s klasičnim radovima anarhista ne bih li pronašao elemente koji sugeriraju drugačiji, u-raskidu-sa-prošlošću svijet koji radikalno drugačije, nego je to slučaj, danas uspostavlja ravnopravnosti duž raznih okosnica identiteta, bilo da je riječ o dobi, spolu, rasi, rodu, vrsti ili čemu drugomu.

Dvije anarhije-----

U predgovoru svojega zbornika *Antologija anarhizma*, Višeslav Kirinić (2003.) suprotstavlja dva izvođenja pojma anarhizam. Prema Kropotkinu, riječ anarhizam izvodi se iz grčkog *an-arhos*, gdje je *arhos* nešto vršno, nadređeno (npr. vlast, iznad), a kada se unese u područje političke teorije, *an-arhos* se prevodi kao pojmovna opreka autoritetu, njemu suprotna ideja. Tako izveden, anarhizam se tumači kao političko načelo koje priziva ukidanje vlasti i bilo kakva oblika dominacije kao vršno načela društvene organizacije. Kada bismo uzeli ovo tumačenje za temeljno anarhizmu, svijet *zvezdanih staza* uistinu bi se pokazao kao totalitaran, no vidjet ćemo da oko ovoga tumačenja postoje neki problemi te da kroz njega i koncept revolucije postaje problematičan.

Drugo je izvođenje ono Daniela Guerina koji smatra da je pojam izveden iz riječi *an* i *arhe*, koje bi mogle označavati nešto ne-prošlosno, *bez-oslonca-nanegdašnje te time nešto zasebne izvornosti, novosti, različitosti i nespojivosti sa prethodnim* (Kirinić, 2003., 8.). Upravo je taj pristup anarhizmu onaj koji me ovdje više zanima i na kojem ću temeljiti svoju argumentaciju. Priča postaje jasnija kada se uvede pojam revolucije koji je neizostavan u mišljenju radikalnih političkih teorija kakve su i anarhističke. Klasični anarhizam Kropotkina ili Bakunjinu propušta, čini se, uvidjeti da vlast nije uvijek i unaprijed nametnuta, već i izabrana na temelju povjerenja (pri čemu ne aludiram na predstavničku demokraciju i slične parodije slobode), a s druge strane ukidanje ikakva sustava i veličanje kaosa radi kaosa predstavlja povratak na radikalno stare prakse dezintegriranih zajednica, dok revolucija označava prijelaz u nešto novo, nešto što raskida s tradicijom te je kao takva sukladna Guerinovom izvođenju riječi gdje postaje strategija za ostvarenje novoga svijeta, neopterećenoga talozima binarizama i univerzalizacija pripadnih zapadnoj civilizaciji. Ovo drugo tumačenje, ono je koje *Zvezdanim stazama* daje šansu da se artikuliraju² kao anarho-utopijski projekt.³

¹Također, postoje i tzv. desni anarhizmi koji se tiču politike *laissez faire* odnosno neuplitanja države u tržište, no za ovaj rad bitni su popularno zvani lijevi ili utopijski anarhizmi.

²Artikulacija ovdje ima značenje kako uobličavanja ove fikcije kao anarhističke, tako i povezivanja ili uzgobljavanja iste s anarhističkom teorijom.

³Nalazim da je bitno napomenuti da je većina klasičnih anarhističkih radova pisana u 18. i 19. st. što sugerira da bi, da su danas živi ti autori, bili prinuđeni revidirati neka od svojih stajališta s obzirom na činjenicu da su se mnoge stvari promijenile, od političkih i ekonomskih do tehnoloških i kulturalnih uvjeta.

Tri tehnološka čuda-----

Mnoge su kritike upućene *Zvjezdanim stazama* usmjerene na korištenje spekulativne fizike i preskakanja barijera koje konvencionalna fizika postavlja. Tu su, kao što i priliči fikcijama smještenima u budućnost, zamišljene brojne naprave koje omogućuju i ujedno olakšavaju život u budućnosti, a za koje ne postoji garancija da će ikada biti napravljene⁴.

Prvo je takvo čudo koje omogućava svijet *Zvjezdanih staza* teleportacija, koncept osmišljen kako bi se uštedjelo na izradi skupih animacija slijetanja na planete i povratka na *Enterprise*⁵. Radi se o momentalnom premještanju živih bića i/ili predmeta s jednoga mjesta na drugo na način da se materija pretvara u energiju i zatim ponovo u materiju, dekonstrukcija i rekonstrukcija⁶. Unatoč problemima koji se javljaju u kontekstu teleportacije, želio bih istaknuti njenu utopijsku dimenziju kada bi bila moguća. Kada bi postojala mogućnost teleportacije, to bi moglo značiti prekid ratova za naftu, kao i kraj prometnih industrija na koje krajnji korisnici troše gomile novca (automobili, cestarine, javni prijevoz), no prije svega, zaustavio bi se trend ekološkoga propadanja planete uslijed zagađenja.⁷

Drugo čudo tehnologije koje smatram ključnim za svijet *Zvjezdanih staza* je *warp* pogon. *Warp* pogon se odnosi na putovanje nadsvjetlosnim brzinama⁸. Kada bi se takav oblik putovanja mogao ostvariti to bi praktično značilo dostupnost beskonačnih količina prirodnih sirovina razasutih diljem galaksija, a time bi završila era pretjerane eksploatacije Zemlje koja vodi uništenju života na planeti. Putovanja nadsvjetlosnim brzinama omogućila bi komunikaciju s mnogim eventualnim civilizacijama s obzirom da je, znamo, mala vjerojatnost da je ovaj naš plavi planet jedina kolijevka života u svemiru.

Treća je važna naprava izmišljena za potrebe svijeta budućnosti replikator. To je uređaj koji može proizvesti bilo koji neživi predmet pa tako i hranu s vjernih okusom, mirisom, kao i hranjivim svojstvima. Time se u imaginarnom svijetu ove serije jednim uređajem rješavaju dva važna problema današnjega svijeta. Prvo, rješavaju se etički problemi zatvaranja i masovnoga ubijanja organizama koji su ravnopravno s ljudima nosioci evolucije⁹. Slike i kratki filmovi koje aktivisti za prava životinja svakodnevno objavljuju pokazuju kako je specizam¹⁰ možda i najstrašniji oblik podređivanja drugoga, potpuno oprirođen i utkan u *zdravi razum* dominantnih kultura svijeta zbog čega veliki broj ljudi nema razvijenu osjetljivost za taj problem.

Drugi je problem koji replikator uspješno rješava problem gladi. U današnjem svijetu, velika većina ljudi živi na rubu egzistencije bez dovoljne količine hrane,

⁴ Uslijed sve ubrzanijega razvoja prirodnih znanosti, teoretičari dopuštaju mogućnost nekih od tih čuda iako smatraju da su u praksi neizvediva zbog ogromnih količina energije potrebnih za njihovo ostvarenje.

⁵ Svemirski brod na kojem se većina radnje odvija; svojevrsan grad s preko tisuću članova posade.

⁶ Tijelo se razbija na milijarde kvanata energije koje superkomputeri emitiraju na određeno mjesto gdje se kasnije rekonstruiraju u odnosu na skeniranu kartu tjelesnih molekula nekoga pojedinca.

⁷ Da ta tehnologija ipak nije toliko nemoguća, pokazuje činjenica da su se fizičari, inspirirani upravo zvjezdanim stazama, počeli baviti teleportacijom te nedavno uspjeli teleportirati zraku svjetlosti što otvara vjerojatnost da će u budućnosti biti moguć takav transport kemijski složenijih struktura, pa na kraju, zašto ne, i živih organizama.

⁸ Fizičari se slažu da je u praksi nemoguće postići tako velike brzine kroz prostor, no ovdje se radi o savijanju prostora što se temelji na dokazima koji pokazuju da se svemir širi i uvija unutar samoga sebe.

⁹ S obzirom da se genetska karta čovjeka samo u malenom dijelu razlikuje od one npr. čimpanze, dovedena su u pitanje mišljenja da su ljudi vrhovna biološka karika na Zemlji kojoj je podređena sva priroda pa tako i živi organizmi sposobni osjećati bol i patnju.

¹⁰ Privilegiranje ljudske u odnosu na druge vrste.

vode pa i čistoga zraka. Mnogi, a posebice oni u tzv. zemljama *trećega svijeta* rade u izrabljivačkim uvjetima, na koje moraju pristajati kako bi prehranili obitelji. U takvom kontekstu teško da se mogu posvetiti sebi i svojim unutarnjim potrebama i graditi život kakav priželjkuju.

Istaknuo sam ova tri tehnološka *čuda*, iako ih ima još, smatrajući da bi ona mogla osigurati egzistencijalni minimum svima, minimum koji ukida potrebu za novcem i omogućuje uspon društva kakvo je prikazano u *Zvezdanim stazama*. Napokon, zamisao tehnologije bila je smanjiti količinu ljudskoga rada i povećati količinu slobodnoga vremena, a znamo da ljudi danas rade više nego ikad te da su im prihodi sve manji zbog čega na sve siromašnije načine konzumiraju svoje slobodno vrijeme.

Distributivna pravda-----

Svijet budućnosti *Zvezdanih staza*, svijet je lišen novca koji je simbol, ali i inkarnacija materijalnih vrijednosti te vječni izvor i sredstvo nesuglasica među različitim, nesvodivim kulturama. Istina, ne smijemo zanemariti činjenicu da su *Zvezdane staze* ipak tržišni proizvod, no na nivou dijegeze reprezentirani je svijet puno prije duhovan i intelektualan nego materijalan¹¹.

U tom svijetu, privatno vlasništvo nije ukinuto u potpunosti, premda anarhistički mislioci kao što je Pierre-Joseph Proudhon smatraju da je svaki oblik privatnoga vlasništva pljačka. Svaki član ili članica posade posjeduje predmete koji podcrtavaju njihovu osobnost, predmete koji imaju i simboličku vrijednost, no nema govora o akumulaciji bogatstva, niti volji za stjecanjem radi isticanja. Također, svi pojedinci i kulture u *Zvezdanim stazama* koje se fokusiraju na imovinu, redovito su prikazane kao smiješne i nakaradne¹².

U tom idealističkom svijetu budućnosti, postoji svijest o ograničenosti resursa te da svaka utrka za kontrolom nad resursima u kojoj se prednost stječe silom, nužno vodi do propasti svih strana uključenih u sukob. Temeljno je pitanje ima li itko pravo svojatati nešto što je prirodno ničije i u uporabnom smislu svačije.

Prva zapovijed/uputa-----

Voltaire je svojega Candidea završio rečenicom: *Svatko bi trebao obrađivati svoje dvorište*. (Voltaire, 1961., 117.) Ta je misao u *Zvezdanim stazama* uobličena kao Prva zapovijed/uputa (*prime directive*), utemeljujuća maksima koja ima veću moć od bilo kojega metanarativa ili božanstva¹³. Ona podrazumijeva da se *Federacija* neće i ne smije miješati u unutarnje funkcioniranje drugih kultura i civilizacija te da uopće neće, ni na koji način, ući u interakciju s kulturama koje su na *predwarp* razini. To je načelo u potpunosti u skladu sa slobodarskom misli, gdje ne postoji jedna totalizirajuća misija povijesti već multiplicitet glasova od kojih se svaki želi i mora moći čuti ako postoji volja da se izgradi neko novo doba, radikalno drugačije, nego ovo u kojem smo se zatekli¹⁴.

¹¹ Što ne služi kao potvrda binarne opreke um – tijelo u kojoj je tijelo nezgodni višak, materijalnost koja je zatvor umu, a koji bi imao biti univerzalan, već samo da su predmeti svedeni na svoju uporabnu dimenziju, a ne predstavljaju fetiše, kakav je slučaj danas.

¹² Uzmimo za primjer carstvo Ferengija

¹³ Premda i sama time upada u zamku mogućnosti da se postavi kao metanarativ.

¹⁴ Iako Prva zapovijed u teoriji zvuči jednostavna za sprovođenje, u praksi je likovi u priči često krše, ponekad slučajno, a ponekad namjerno. U obranu, mogli bismo reći da kada djeluju voljno protivno Prvoj zapovijedi, ne čine to iz zlih pobuda već iz osjećaja pravde (premda je i koncept pravde u najmanju ruku problematičan s obzirom da se uvijek tiče određenoga sustava privilegija).

U svojem djelu naslovljenom *O revolucijama*, William Godwin piše: *Prema svakom čovjeku i skupini ljudi trebalo bi postupati na osnovi njihovih osobnih odlika i sposobnosti, a ne sukladno nekom propisu koji može postojati isključivo u odnosu prema nama samima* (Godwin, 2003., 33.). Smatram da je ova misao neposredno utemeljujuća za Prvu zapovijed/uputu, a svoje logično proširenje doživljava u nagonu za spoznajom koji pokreće protagoniste *Zvezdanih staza* jer *mudar čovjek nikada nije zadovoljan vlastitim postignućima pa ni vlastitim načelima i stavovima. On/a u njima stalno nalazi pogreške; neprestano sumnja, a provjerama i propitivanjima nema kraja* (Godwin, 2003., 34.). Ova bi se dva citata mogla predstaviti kao ključ za razumijevanje načela i uopće misije *Enterprisa* koja je drugim riječima iskazana u najavnoj špici serije u kojoj se kaže kako je njegova (njihova) misija tragati za novim oblicima života i hrabro kročiti gdje još nitko nije. *Ograničene stvari moraju neprestano biti sposobne za napredovanje i razvoj; bilo bi, stoga, krajnja ludost zastati u bilo kojem trenutku razvoja i pretpostaviti da smo došli do kraja.* (Godwin, 2003., 34.)

Jednakost i sloboda-----

Vjerojatno nema osobe koja ne bi prihvatila kategorije jednakosti i slobode kao primarne za gradnju i napredak društva kojemu pripadaju. Pa ipak, postoji jedan problem inherentan njihovu međudnosu, diskrepanca koja omogućuje različita tumačenja, a koja često prijete uopće dezintegracijom društava. U anarhističkom je pogledu na svijet, o ovim dvjema kategorijama moguće govoriti samo u relativnim terminima. Postoji određena napetost koja izbija kada se ta dva pojma suprotstave jer u apsolutnom smislu jedan pobija drugi.

Što znači apsolutna sloboda? Jedno bi tumačenje moglo biti da živimo u potpunom skladu sa svojim osobnim željama i potrebama što bi značilo da je svatko sam sebi mjerilo svih stvari. Time bi, jasno je, život u zajednici ili kulturi bio nemoguć. Granice osobne slobode bile bi tako ocrtane neuplitanjem u tuđe živote i/ili kulture bez njihove volje za prihvaćanjem takva uplitanja. Jednakost bi s druge strane imala biti jednakost u pravima i osnovnim životnim potrebama¹⁵ budući da je svaki čovjek različit s obzirom na svoje sposobnosti, inteligenciju ili svoje fizičke atribute. Apsolutna jednakost značila bi dakle drugu krajnost, ograničavanje sposobnijih ili pak prevelike zahtjeve od manje sposobnih što bi u svakom slučaju bilo teško održivo na lenti vremena. Pitanje utopije je kako postići ravnotežu između tih dvaju koncepata?

Evolucijska je psihologija pokazala da su praoblici ponašanja živih organizama sebični. Svaki organizam ima potrebu zadovoljiti svoj nagon za preživljavanjem, nerijetko čineći to na štetu drugih organizama. No, istraživanja su pokazala da *recipročni altruizam* u kojem organizmi pristaju pomagati jedan drugome, donosi daleko veće koristi za oba organizma (Kardum, 2003., 21.). U tom smislu organizmi podižu razinu međusobne jednakosti nauštrb apsolutne slobode. To je temelj na kojem su izgrađene ljudske, ali i životinjske zajednice. Freud (1973.) je u svojem utjecajnom eseju *Nelagodnost u kulturi* objasnio kako funkcionira taj mehanizam; ljudi se, da bi živjeli u kulturi, u zajednici, odriču dijela svojih sloboda kako bi uživali sigurnost. Problem mnogih anarhističkih teorija je taj što se često pozivaju na prirodnu slobodu, na univerzalne pragove slobode ili potreba čime dolaze u opasnost da se pokažu strukturalno identične teorijama koje pokušavaju svrgnuti.

¹⁵ Koje su dođuše podložne reinterpretaciji s obzirom na razinu blagostanja u kojoj se neka kultura ili država nalazi.

Uniforma nasuprot uniformnosti-----

Mnogi kontrakturni teoretičari smatraju da je uniforma prepreka postajanju i bivanju individuumom. Premda su osobe uključene u fabule *Zvezdanih staza* gotovo uvijek u uniformama, nema govora o tome kako su njihove individualnosti potisnute. Aktore *Zvezdanih staza* ne zabrinjava činjenica da većinu vremena provode u *nelaskavim pidžamama* (Heath, Potter, 2006., 188.). To ni na koji način ne sputava njihovu mogućnost da se artikuliraju kao osobe, dapače, uniforma smanjuje utjecaj cool-a kao posebnoga oblika kulturnoga kapitala koji služi kao pogonsko gorivo konzumerizma.

Upravo je potreba za razlikovanjem, za bivanjem drugačijima ona koja gura konzumerističku kulturu (Heath, Potter, 2006). Prema njima, konzumerizam nije neka mistična ideologija koja kooptira sve razlike radi profita. Konzumerizam je ono što ljudi čine jedni drugima kada se žele isticati i razlikovati. *Možda bismo se trebali usuditi biti isti, a ne različiti ukoliko želimo zaustaviti kapitalizam.* (Heath, Potter, 2006., 189.) To se, naravno, ne odnosi na promociju jednoulmlja već samo suspenziju frivolnih aspekata osobnosti kakav je na primjer odjeća.

S druge strane i kao sušta suprotnost ljudima 23. st. postoji kultura Borga¹⁶. Njihova uniformiranost je ona, kako forme, tako i sadržaja, i ne tiče se slobode izbora niti njegove mogućnosti. U tom je ključna razlika između uniforme na osobnoj razini i uniformiranosti kao svojevrsnoga totalizirajućega metanarativa.

No corpo-----

Suvremeni je kapitalistički svijet karakteriziran transnacionalnim poslovanjem, slobodnim tržištem i globaliziranom ekonomijom¹⁷. Umjesto modernističkoga pripadanja naciji, današnji je trend postmoderno pripadanje sveprisutnim i sveprožimajućim korporacijama (Abbott, Achbar, Bakan, 2003.). Superbrendovi su garancija kapitala, a činjenica je da postoji velik broj ljudi koji su spremni platiti da bi postali reklamni panoi za velike kompanije pa tako kupuju markiranu robu ili si tetoviraju logotipe firmi kao što je *Nike* na vidljiva mjesta po tijelu (Klein, 1998.). Logo je simbol uspješnosti tvrtke, a brend je moć pa stoga ne čudi kako su u globaliziranom društvu sve češći slučajevi kupovanja skupe markirane odjeće u potrazi za statusom, koji naravno uvijek izmiče, unatoč činjenici da obitelji nerijetko nemaju što jesti¹⁸.

Mnoge su fikcije smještene u budućnost, istu vidjele kao korporativnu distopiju. Distopija je pojam suprotan, ali u jednom dijelu istoznačan utopiji. Distopija ne traži besklasno društvo, već totalitarno uređenje u kojemu samo mali broj odabranih¹⁹ uživa privilegije nauštrb ostatka populacije. Već su sada neke korporacije moćnije od nekih država, s većim godišnjim prihodima, a ekranizacije budućnosti tipa *Alien* ili drugi uradci *cyberpunk* žanra vide korporacije kao ključne, ako ne i jedine upravljačke institucije budućnosti. Upravo je to ključna karakteristika po kojoj se svijet *Zvezdanih staza* razlikuje od većine pesimističnih (iako bi neki rekli i realističnih) prognoza budućnosti.

¹⁶ Borgovi su kultura koja dodaje tehnološku izvrsnost organskoj, kultura kiborga povezanih u kolektivnu svijest gdje je individualnost ne samo nepoželjna već i nemoguća. Borg prosperira asimilacijom drugih kultura i integriranjem njihovih posebnosti u svoj totalitet. To je svojevrсни klimaks superega u kojemu ne postoji ja.

¹⁷ Granice, znamo, za ljude nisu ništa propusnije, dapače još su rigidnije nego prije 20-30 godina.

¹⁸ Princip 4+2=1; bake, djedovi i roditelji skapavaju od gladi kako bi njihova djeca/unuci imala novi model «nikeica» i time pripadala globalnoj mladeži (Klein, 1998.).

¹⁹ Partija kod Orwella ili korporativni direktori u *Blade runneru*.

U *Zvezdanim stazama* nema korporacija, hrana je hrana, a predmeti su predmeti čija se vrijednost derivira iz njihovih intrinzičnih svojstava, a ne kroz logotip. Filozof i psihoanalitičar Slavoj Žižek smatra da je utopijsko proces postizanja nemogućega. Utoliko je budućnost koju prikazuju *Zvezdane staze* (budućnost bez korporativne moći, brendova i logotipova) upravo utopijska s obzirom da svi markeri sadašnjosti nisu usmjereni ka takvom raspletu. Mislim da je to još jedan dokaz smjelosti koju pokazuje Roddenberry kada se odlučuje misliti i proizvesti svijet tako bitno drugačiji od današnjega. Smrt korporacije kao ključne institucije ovoga svijeta nadaje se tako kao projekt vrijedan anarhističkoga priznanja s obzirom da je korporativna (anti)etika nasilnička i zagađivačka te je svako nastojanje da se takvo bezobzirno ponašanje sankcionira i iskorijeni vrijedno istraživanje. *Prednosti koje se stežu u svakom stupnju neometanog i nenasilnog razvoja, prednosti su koje su u najvećem interesu zajednice.* (Godwin, 2003., 42.)

Heteroglosija-----

Jedan od ključnih zahtjeva raznih slobodarskih teorija kakvi su npr. feminizmi, postkolonijalna teorija ili poststrukturalizam, kao i starijih među kojima je i anarhistička misao, ticao se glasa i vidljivosti. Pobrojane su teorije ukazale na činjenicu da svijet nije monolitan te da modernistički projekt jednoobraznoga progresa izbacuje čitave kulture iz svoga prirodnoga habitusa. Manjak uvidajnosti i razumijevanja proizveo je svu silu mitova i binarnih opreka koje se željelo prikazati kao prirodne. Tako su proizvedeni razni *drugi* bez mogućnosti da pričaju sami o sebi, čega su posljedica diskriminacije po raznim identitetskim pravicima.

Postmoderna i kulturalno-studijska kritika usredotočile su se na otvaranje mogućnosti da se razni podčinjeni drugi oglase i ukažu na zablude zapadnih metanaracija. Postmoderna, gledana kao povijesno razdoblje, odlikuje se nesigurnošću i neodređenošću, otporom prema zauvijek zadanom i konačnom. Ona dokida totalizirajuće priče moderne i predmoderne, znakovi gube stabilnost te postaju stvar konteksta i perspektive. U tom smislu *umetnuti su u lanac u kojem referiraju jedni na druge kroz sustavnu igru razlika uvijek kroz odgodu (différance) konačnoga značenja.* (Derrida, 1973.)

U *Zvezdanim stazama* nailazimo na promociju ravnopravnosti i ustrajnu borbu protiv predrasuda, bez obzira na boju kože, spol, rod, seksualno opredjeljenje itd. To je višeglasje ona karakteristika u kojoj je utopijski potencijal *Zvezdanih staza* možda i najrazvijeniji²⁰. Anarhizam kao skup višeglasnih napora počiva na individualizmu i obrani slobode. Svijet *Zvezdanih staza* sukladan je anarhističkoj utopiji s obzirom da su oboje *lišeni svakog središta... pa u tom smislu otvoreni za propitivanje svih opcija i za poglede u svim smjerovima* (Kirinić, 2003., 31).

²⁰ Bitno je napomenuti i da su prve *Zvezdane staze*, s kapetanom Kirkom i Vulkancem Spockom nastale sredinom 60-ih godina prošloga stoljeća u vrijeme velikih kulturalnih borbi za prava žena, afro-američke populacije, homoseksualaca i velikih antiratnih prosvjeda. Svaki je od tih identiteta našao svoju reprezentaciju u pričama *Zvezdanih staza* što ih osnažuje kao politički iskaz, slobodarskoga nadahnuća.

Ipak diktatura?

Već je spomenuto kako je riječ anarhizam fantazmatičan pojam s obzirom da nastoji predstavljati nešto što ne može. Spomenuta heteroglosija zahtijeva da se o anarhističkoj misli govori u množini te da se uzmu u obzir i ideje suprotne od, uvjetno rečeno, kanonskih. Kako sam već napomenuo u uvodu, *Zvezdane staze* nisu promocija anarhizma, već samo sadrže elemente istoga na koje mi je bilo željom ukazati.

Mislili su kao što su Mihail Bakunjin, Peter Kropotkin ili recimo Emma Goldman anarhizam vide kao savršeno društvo bez transgresija, gdje svatko po sebi i u sebi pronalazi spokoj posredstvom upitne kategorije prirodnoga zakona. *Tamo su sve sjene zabranjene; postoji samo svjetlo; utopija... teži potvrđivanju homogenog, tipskog, ponavljanja i ortodoksije* (Cioran, 2003., 396.). Upravo su postmoderne teorije pokazale kako je opasno kada se određenu ideju oprirodjuje, a čitanjem Kropotkinove *Anarhije* ne može se ne povući paralela između nje i kršćanskoga raja, s razlikom da se bog pretvara u društvo samo. Unatoč naporima, nigdje nije temeljito opisan proces preobrazbe, a optimizam ponekad ulazi u domenu komičnoga. Uzmemo li u obzir Freudova i Lacanova učenja o idu i represiji, postavlja se pitanje koji je to deus ex machina u stanju prosvjetliti čovječanstvo u jednom dahu? Za Emila Ciorana, utopija je *mješavina djetinjastog racionalizma i sekulariziranog anđelizma, a utopijske priče, htjeli mi to ili ne, stavljaju svoje uloge u budućnost, pretvarajući je u panaceu* (Cioran, 2003., 397., 399.).

Prema Emmi Goldman, *u svome tvrdokornom ustrajanju na tradiciji staro nika da nije oklijevalo u korištenju... najokrutnijih sredstava za sprečavanje dolaska novog što se u kulturnom materijalizmu proširuje u napetost između dominantnoga, rezidualnoga i emergentnoga* (Goldman, 2003., 295.; Williams, 1976.). *Kada dođe do zasićenja starim vrijednostima, ljudi se nužno okreću ideologiji koja ih poriče. Utopija zavodi upravo tom snagom poricanja, a ne toliko svojim pozitivnim sadržajem* (Cioran, 2003., 403.). Parafrazirajući Cioranov pogled na komunizam, anarhizam se opasno ziba između hipostazirane iluzije i prijetnje da ona preraste u nametnutu iluziju, obavezni optimizam. Stoga mi se čini da je projekt *Zvezdanih staza* unatoč svojoj nemogućnosti vjerojatniji s obzirom da se u njemu prožimaju i međusobno upotpunjuju utopijska i apokaliptična predviđanja. Anarhija i/ili utopija kao ostvarenje nemogućega ne mogu biti proizvod trenutka, moment prosvjetljenja, već ustrajnoga političkog i filozofsko-teoretskog aktivizma. *Anarhizam se zalaže za oslobođenje ljudskog uma od vlasti religije, oslobođenje ljudskog tijela od vlasti vlasništva (imovine op.a), oslobođenje od okova i nadzora vlasti* (Goldman, 2003., 293.). Na tom ispitu svijet *Zvezdanih staza* prolazi bez greške.

Bog pod povećalom

Kroz cjelokupni korpus anarhističkih radova proteže se ideja poricanja božanskoga bića, kreacionizma i okova religije. Freud smatra da bog ili bolje rečeno strah od boga nastaje pounutrenjem autoriteta oca. Vjerske su institucije uz dodatak oceanskoga osjećanja povezanosti svih živih bića iskoristile taj prostor uvođenjem vrhovnoga nadautoriteta kojemu se ljudi moraju pokoravati. (Freud, 1987.) Napretkom znanosti, neke, nekada božanske manifestacije objašnjene su zakonima fizike (gromovi, munje, gorući grmovi...). Koncept boga služi kao dežurno objašnjenje svega neobjašnjivoga i nedokučivoga. *Zvezdane staze* ne isključuju mogućnost postojanja različitih, uvjetno

rečeno, viših inteligencija ili bića nadljudskih sposobnosti²¹, no ne obavijaju ih mistikom kao što to čine religijski sustavi.

U jednoj epizodi, posada *Enterprise*-a susreće se sa *predwarp* civilizacijom koja živi otprilike na razini 16. st. na Zemlji. Spletom nesretnih okolnosti, pripadnici toga društva susreću se sa zemaljskim tehnološkim čudima 23. st. i logično, pretpostave da su ljudi bogovi. Kako bi ih razuvjerio (što se na kraju pokaže kao nemoguća misija) kapetan Picard dovodi jednu predstavnicu na *Enterprise* i objašnjava joj da se radi samo o različitom nivou tehnološke razvijenosti te ukazuje na vjerojatnost da bi i preci toga društva, kada bi se mogli susresti sa svojim dalekim potomcima za njih vjerovali da su božanska bića. Pouka je ta, kao što je Y-330 rekla D-503 u Zamjatinovom *Mi*, da nema zadnje revolucije, kao što nema ni zadnjega broja. Konačnost je, bilo božanska ili neka druga, mit potreban djeci (mladoj i odrasloj) kako bi mogla spavati po noći. Kako to objašnjava Richard Dawkins u svom dokumentarcu Korijen svog zla, sama činjenica da se ne može dokazati da nešto (u ovom slučaju bog) ne postoji, ne služi kao potvrda postojanja toga nepoznatoga nečega. (Dawkins, 2006.)

Autoritet bez autoritarnosti-----

Filozofija razlikuje ova dva pojma s obzirom na prihvatanje ili neprihvatanje onih nad kojima se autoritet vrši. Autoritarnost se tiče nametnutoga, jednosmjerne komunikacije od vrha prema dnu, dok se autoritet tiče osobnoga izbora, dakle pristajanje i dvosmjernu komunikaciju između više i niže rangiranih pojedinaca. Iako je kapetan svemirskoga broda *Enterprise*, Jean-Luc Picard nije autoritaran u svom nastupanju. Njegova posada sudjeluje u svim operacijama i odlučivanju, s iznimkom ratnih situacija u kojima inače slobodna atmosfera istraživačkoga broda prelazi u vojnu hijerarhiju, čime, premda je to nužnost i preduvjet za efikasno funkcioniranje u sukobu, svijet *Zvjezdanih staza* izlazi iz sfere utopijskog anarhizma²².

Prema grupi mislioca, poznatih pod nazivom Novi Lacanovci, današnji stvarni svijet odlikuje se autoritarnošću bez autoriteta, odnosno bezakonjem unutar zakona. Osim načelnoga pristajanja zbog prijetnje silom i lišavanjem slobode, danas nema povjerenja pojedinaca u društvene institucije: države, suda, religije pa sve do obitelji i braka. Tim više je obrat koji fiktivni svijet *Zvjezdanih staza* postiže u odnosu tih dvaju oprečnih koncepata utopijski što ne suspendira u potpunosti autoritet, već ga integrira u zajednicu posredstvom slobode izbora. U takvom društvu, gdje se svačije mišljenje cijeni, nemoguće je donositi odluke u ime većine, a unatoč njoj i time se projekt *Zvjezdane staze* ponovo sidri u našu utopijsku luku.

Pogled u bolju budućnost-----

Premda svijet *Zvjezdanih staza* nije zamišljen kao anarhistički, pokušao sam istaknuti momente u kojima mi se on takvim čini. Postoji zasigurno puno prostora za suprotne analize koje bi predstavile ovu fikciju u suprotnom svjetlu. Kulturni relativizam *Zvjezdanih staza* sigurno nije nekakav univerzalni lijek, no ipak smatram da pokazuje, kao rijetko koja priča ili skup priča, jednu bolju i

²¹ Dapače, postoje bića, kontinuum Q-ova koja prelaze kako prostorna, tako i vremenska ograničenja koja ljude sputavaju, no to je jednostavno drugačiji evolucijski proces, a rečena bića u principu ne interveniraju u unutarnje logike «nižih» organizama, kao da i oni imaju svoju Prvu zapovijed.

²² Iako i anarhisti u vrijeme rata preuzimaju strukturu ratne hijerarhije.

drugačiju budućnost, budućnost ravnopravnosti i znanstvenoga napretka koji se temelje na slobodi i toleranciji.

Ili će budućnost će biti utopijska ili je neće biti, a jednu takvu u-raskidu-sa-proš-lošću budućnost predočuju nam upravo *Zvezdane staze*. (Žižek, 2004.) Našu stvarnost strukturiraju fikcije, a moja je nada da će ova fikcija, ili neka koja s njom dijeli temeljne vrijednosti, pronaći za sebe mjesta da se iz mogućnosti prometne u aktualnost.

Možda je u pravu Cioran kada kaže da je *veliki napredak učinjen, kada su ljudi shvatili da se, u svrhu učinkovitijeg međusobnog zlostavljanja, moraju okupiti i ustrojiti društvo*, no smatram da zajednici ipak treba dati šansu, a među mnoštvom utopijskih priča, nalazim da nam upravo *Zvezdane staze* daju potrebnu količinu optimizma. (Cioran, 2003., 401.) Do te daleke budućnosti izvjesna je samo ustrajna međuigra života i smrti, erosa i thanatosa, a jedini je svjedok, koji će, izvjesno je, nadživjeti sve nas i biti tu da ispriča naše priče, naravno povijest.

Bibliografija

- Abbott, Jennifer; Achbar Mark; Bakan Joel: *The Corporation, Big picture media*, Kanada, 2003.
- Bakunjin, Mihail: "Bog i država". Antologija anarhizma, ur. V. Kirinić. Zagreb: Naklada MD, 2003.
- Barthes, Roland: "Smrt autora". Prev. M. Beker. *Suvremene književne teorije*, ur. M. Beker. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
- Bey, Hakim: *The temporary autonomous zone*. New York: Autonomedia Anti-copyright, 1991.
- Hermetic library, preuzeto 21.12. 2009.
- Biti, Vladimir: "Pasmaterna". *Republika, časopis za književnost, umjetnost i društvo*. br. 7-8, 1992.
- Biti, Vladimir: *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska, 2000.
- Cioran, Emil: "Mehanizam utopije". Antologija anarhizma, ur. V. Kirinić. Zagreb: Naklada MD, 2003.
- Dawkins, Richard: *The Root of All Evil*, Channel 4, Velika Britanija, 2006.
- Dawkins, Richard: *Sebični gen*. Zagreb: Izvori, 1997.
- Derrida, Jacques: *Speech and phenomena*. Chicago: North Western University Press, 1973.
- Freud, Sigmund: *Nelagodnost u kulturi*. Beograd: Matica srpska, 1973.
- Godwin, William: "O revolucijama". Antologija anarhizma, ur. V. Kirinić. Zagreb: Naklada MD, 2003.
- Goldman Emma: "Anarhizam – za što se stvarno zalaže". Antologija anarhizma, ur. V. Kirinić. Zagreb: Naklada MD, 2003.
- Hall, Stuart: "Kodiranje/dekodiranje". *Politika teorije*, ur. D. Duda. Zagreb, Disput 2006.
- Heath, Joseph; Potter, Andrew: *The rebel sell*. West Sussex: Capstone publishing ltd., 2006.
- Kardum, Igor: *Evolucija i ljudsko ponašanje*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2003.
- Kirinić, Višeslav: "Predgovor". Antologija anarhizma, ur. V. Kirinić. Zagreb: Naklada MD, 2003.
- Kropotkin, Peter: "Anarhija". Antologija anarhizma, ur. V. Kirinić. Zagreb: Naklada MD, 2003.
- Liotard, Jean-Francois: *Postmoderno stanje*. Zagreb: Ibis grafika, 2005.
- Proudhon, Pierre-Joseph: "Opća ideja revolucije u 19. stoljeću". Antologija anarhizma, ur. V. Kirinić. Zagreb: Naklada MD, 2003.
- Spivak, Gayatri Chakraworty: "Can the subaltern speak?". *The Post-Colonial Studies Reader*, ur. B. Ashcroft et al. London: Routledge, 2006.
- Vojković, Saša: *Skripta za kolegij medijska kultura*, Rijeka 2007.
- Voltaire: *Candide ili optimizam*. Beograd: Izdavačko poduzeće Rad, 1961.
- Williams, Raymond: "Analiza kulture2". *Politika teorije*, ur. D. Duda. Zagreb, Disput 2006.
- Zamjatin, Jevgenij: *Mi*. Beograd: Izdavački zavod Jugoslavija, 1978.
- Žižek, Slavoj: *The Pervert's Guide to Cinema*, Velika Britanija, 2006.
- Žižek, Slavoj: *The Reality of the Virtual*, Velika Britanija 2004.